

Rodica ALBU, **English in Canada. Representations of Language and Identity**, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2006, 202 p.

“Is Present-day Canadian English an ad-hoc construct of a national variety torn between the two major endonormative models of British and United States standard English? Can one speak of a Canadian English standard? How do the inhabitants of today’s English-speaking Canada relate to the normative rules that (are supposed to) define the Canadian English standard? What are their representations of a standard / of standards and what are their actual choices?” (Albu, 2006: 56) Such questions are the starting point for a remarkable volume with which “Demiurg” Publishing House inaugurated its collection of *Etudes canadiennes/ Canadian Studies* in 2006.

The volume *English in Canada. Representations of Language and Identity* introduces the reader to the world of Canadian Anglophones in three different ways. (1) Rodica Albu’s interpretation of the empirical data she collected in urban Ontario in the year 2000 constitutes the core of the volume. (2) This is prefaced by a substantial study written by the world-famous Canadian sociolinguist J. K. Chambers - a complex presentation of English in Canada in its historical, demographic, geopolitical, linguistic and socio-cultural dimensions. (3) *Ethnic Voices*, the minianthology which concludes the volume, illustrates the cultural mosaic of the North American country in literary texts which were selected by Wolfgang Hochbruck of the Albert-Ludwig University of Freiburg, Germany.

J. K. Chambers’ introductory study has a complex structure. After sketching the background in a historical perspective, including references to elements of demolinguistics and settlement, the Canadian professor insists on the linguistic background, discusses the issue of homogeneity of urban, middle-class Canadian English and then makes reference to the most specific elements of Canadian English phonology, vocabulary, syntax, semantics and the way the English language is used in the Canadian media. He also includes a note on Canadian literature in English, as well as the current tendencies. As expected, the final remarks refer to the future of English in Canada in the proximity of US English and in the context of globalization.

Whereas J. K. Chambert’s approach is largely historical, Rodica Albu focuses on a wide range of issues related to Present-day Canadian English. Her study is divided into four chapters, followed by an appendix which includes all the frequency tables the author obtained by statistically processing the empirical data she collected in two areas of Urban Ontario.

The first chapter, “*Canadian English*” or “*North American English in Canada*”?, motivates the author’s options and presents the research method. With regard to the variety of English used in Canada, Rodica Albu rightly states that it is on political grounds that it can be called “Canadian English”. Linguistically, however, it is included in the North American English continuum, and, more precisely, shares a number of regional features with the northern dialect of US speech.” (Albu 2006: 55) However, Canadians – particularly the older generations – preserve (or like to think they preserve) a number of features that are commonly labelled as “British”. It is this dichotomy – “British” or “American” – that the Romanian researcher used in devising the questionnaire she administered to individuals and communities in the two main urban areas of Ontario: Toronto and Ottawa. The questionnaire “English in Canada. Language and Identity”,

which has been completed by 77 respondents, is described in terms of structure and objectives as well as sample representativeness (age, sex, ethnicity, place of origin, occupation). The empirical data obtained from the completion of the questionnaire by the 77 respondents was first statistically processed using the specialised software SPSS (see *Frequency Tables*, pp.124-65) and then analysed and interpreted in Chapters Two and Three.

The second chapter, *Representations of Language and Identity among Canadian Anglophones*, discusses the respondents' choices with respect to spelling, pronunciation and lexis variables, the values of which illustrate the "British", the "American" and, occasionally, the "Canadian" forms. The presentation and interpretation of the empirical data are discussed against the subjective evaluation by the respondents of their choices, which shows their attitudes to the two major standards of English. It results that Canadians want to believe that Canadian spelling is like British spelling (54.5%) – despite their prevailing "American" choices reflected in the objective language data – and, on the other hand, they assert their national affiliation by stating that "Canadian spelling is different from both British and American English" (Albu 2006: 66). The evaluation of their own pronunciation is closer to the truth, "in the sense that they rate it closer to American than to British English" (Albu 2006: 78). As for their vocabulary, once again the respondents are more realistic than in the case of spelling: they are aware of the prevalence of the common American vocabulary and, also, of the existence of Canadian-specific terms.

In the same vein as Chapter Two, the third chapter, entitled *Notes on Present-day Canadian English Grammar and Usage*, questions Canadians' choices of phrase and sentence structures with relation to what the author calls (following Andrei Bantaş's pattern) "nomina" (= noun phrases), "verba" (= verbs and verb phrases), and "instrumenta" (= prepositions and prepositional phrases). Apart from the forms preferred by British and by American speakers, respectively, the author occasionally introduces some "distracters", commonly illustrating non-native choices. Thus the differences between "Old Canadians" (i.e., born in Canada) and "New Canadians" originating in non-English speaking countries become significant..

In an attempt to confuse her informants, the author asks them to make their choice between "The Mississippi River" or "The River Mississippi" and "The Thames River" or "The River Thames". As expected, their "Canadian English" prevailing choices follow the "natural" patterns "Article + River + Name" when naming a river in England and "Article + Name + River" for one in the United States. On the other hand, when the use of "The Olt River"/ "The River Olt" is questioned, the same respondents almost invariably choose the American pattern to name a river supposedly unknown to them.

The conclusive chapter includes several remarks concerning the present – and future – of English in Canada in a dynamic perspective. They logically derive from the author's own investigation corroborated with other specialists' opinions, J.K. Chambers among them. Here is a paragraph which synthesizes the ways Canadian speakers internalize language levels:

- (1) the Americanisation of the Canadian spelling, as well as the discrepancy between the objective data and the subjective evaluation provided by the majority of the respondents, who still seem to believe in the "British" character of Canadian orthography;
- (2) the well defined American character of Canadian pronunciation, as well as the belief of 47,4 percent of the respondents that Canadian English has a distinct pronunciation;
- (3) the general North American character of the vocabulary and the natural presence of several specifically Canadian regionalisms, as well as an awareness of both aspects; and

- (4) the prevailing American character of Canadians' choices with respect to morpho-syntax and usage, along with a divided opinion about the "American" or "British" prevalence in this respect.

(Albu 2006: 122)

The data in the *Frequency Tables* annexed to the main body of the study enable the Iași academic to further remark upon: the more obvious "British" character of New Canadians' choices; the nostalgia of some of the Old Canadians for the British element; and the strong belief of both categories of respondents that Canadian English has a distinct character, which is present in their own speech. (Albu 2006: 123)

In support of all that, Professor Albu invokes several facts:

- (1) the British Isles origin of many "Old Canadians" in the area investigated;
- (2) the British influence in the teaching and use of English in other European countries as well as in the Asian and African countries that provide immigrants;
- (3) the need for national distinctiveness in language usage as an indicator of national identity; and
- (4) the very contribution of the newcomers speech habits to the Canadian English mosaic.

(Albu 2006: 123)

There are still other reasons which make the author foresee that the British (or rather English English) choices noticed among the New Canadians are likely to go down:

- (1) The newcomers gradually adjust their speech to the prevailing forms in current use among the Old Canadians;
- (2) Their children will presumably be Old Canadians themselves;
- (3) The number of distinctive British English features will probably go down everywhere in the world given the fact that "American English and Trans-Atlantic English are rapidly becoming a world language" (Woods 1993: 174).

(Albu 2006: 124)

Prompted by J. K. Chambers remark that, in a sense, "the globe has come to Canada. [...] The integration of diverse peoples into the social fabric will have subtle effects just as the integration of the Scots and English did in the 1850s" (in Albu 2006: 48), Rodica Albu tentatively launches a more flattering hypothesis: Canadian English should not be seen as an exonormative standard torn between the two major endonormative varieties, British and American English. It can rather be seen as a model for Global English, with definite prescriptive rules, but also with the kind of tolerance Canadians "occasionally dare to mention as a national virtue." (J. K. Chambers, "Canadian English: 250 Years in the Making", *COD*: IX).

As if to indirectly state that literature is a high expression of "language in use", this multifaceted approach to present-day Canadian English that we have presented so far is followed by a selection of literary texts by contemporary authors of various ethnic origins: Aritha von Herk – Dutch; George Várhey – Hungarian; Rudy Wiebe – German; George Elliott Clarke – 'Africadian'; Maxine Tynes – 'Africadian' descendant of Empire Loyalists; and Rita Joe – born in Nova Scotia of Mi'kmaq parents.

Let us, by way of conclusion, warmly recommend this volume to all those involved in Canadian Studies – undergraduates, graduates or academics – whether focusing on .linguistics, sociolinguists, anthropology or literature. Used by a motivated reader, it may prove to be an

excellent resource book, from a methodological perspective, as well as from a descriptive and interpretive perspective.

Carmen Ciobanu
“Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi
Romania

Otilia DRAGOMIR, *Istoriia Țărâi Românești atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, Editura Academiei Române, 2006, 220 p.

Lucrarea Otiliei Dragomir supune atenției publicului cunoscător un monument de limbă românească veche, puțin cunoscut până acum. Este vorba despre o cronică a Țării Românești, atribuită Stolnicului Constantin Cantacuzino, „o relizare singulară, cu circulație în epocă”, după cum apreciază autoarea care afirmă că opera aparține „unui ministru de externe, cu o abilitate politică excepțională, reflectată atât oficial, cât și neoficial”.

Limba acestei opere reflectă preocupările autorului de a crea un instrument de lucru capabil să comunice eventualului cititor concepte, noțiuni sau denumiri noi pentru acea epocă în cultura românească. Despre cronică, aflăm că a fost încadrată, conform unui criteriu mai mult „geografic decât cultural”, în seria cronicilor muntene că a fost deseori citată „prin exemple de limbă izolate”, însă nu a fost niciodată analizată din punct de vedere lingvistic. Cu atât mai importantă apare așadar lucrarea în discuție, căci redă circuitului cultural românesc un „monument” de limbă și cultură puțin cunoscut până acum.

Cronica atribuită stolnicului muntean a fost descoperită la sfârșitul secolului al XIX-lea și a beneficiat de un număr de 6 editări după 3 variante manuscrise diferite (mss. Rom. 3190, 441 și 3443 BAR). La început s-a crezut că ar fi opera lui Nicolae Milescu Spătariul, eruditul boier moldovean, apoi Nicolae Iorga o atribuie lui Constantin Cantacuzino iar mai recent, N.A.Ursu crede că scrierea ar fi a mitropolitului Teodosie Veștemeanu.

Lucrarea Otiliei Dragomir este structurată pe două mari categorii de probleme pe care abordarea unui text din epoca veche le presupune și anume cele filologice și apoi cele de ordin lingvistic. Este vorba despre o primă secțiune *Studiu filologic* urmată de un *Studiu lingvistic*.

În *Studiul filologic* aflăm informații prețioase despre manuscrisul nr. 3443, care a intrat în posesia Academiei Române la 4 noiembrie 1909. Nu sunt cunoscuți niciunul dintre posesorii anteriori ai manuscrisului. Suntem informați și despre persoana copistului, popa Stanciu de la Biserica Tuturor Sfințiilor din București. Cât privește datarea copieii manuscrise a *Istoriei Țărâi Rumânești* s-a stabilit că aceasta a fost copiată în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Referitor la data la care a scris Stolnicul Constantin Cantacuzino, se pare că e vorba despre ultimul deceniu al secolului al XVII-lea, „înaintea păcii de la Karlowitz”. O altă problemă spinoasă, abordată în această parte a lucrării Otiliei Dragomir, este cea a localizării. În acest subcapitol sunt supuse atenției cele două curente de opinie referitoare la *Istoriia Țărâi Rumânești*. Primul îi cuprinde pe cei care consideră că lucrarea îi aparține stolnicului Cantacuzino și admit originea munteană a scrierii, al doilea, reprezentat de cei care consideră că autorul ar fi un ardelean, eventual emigrat în Muntenia, fapt care ar explica existența unui strat lingvistic nordic. În urma cercetării minuțioase a probelor de natură lingvistică, cercetătoarea concluzionează că „a putut stabili existența cu certitudine a două straturi lingvistice, unul sudic, preponderent, și unul nordic, ilustrat mai ales la nivel fonetic și lexical”.

Problema cea mai spinoasă dar și cea mai importantă a acestei părți din lucrare o reprezintă stabilirea paternității textului. Autoarea aduce în sprijinul demonstrării tezei conform căreia autorul ar fi Stolnicul Cantacuzino, pe lângă argumente filologice și lingvistice, cunoscute deja din cercetări anterioare, argumente noi, de natură statistică. Pentru aceasta s-au folosit două programe de analiză automată a unui text (Oxford Concordance Program și Tact).

Partea următoare a lucrării reprezintă un *Studiu Lingvistic* propriu-zis al cronicii stolnicului Cantacuzino, studiu structurat după modelul tradițional, conform căruia avem subcapitole cu titluri devenite de acum clasice în literatura de acest gen: *Grafia, Fonetica, Morfologia, Vocabularul, Sintaxa*.

În subcapitolul *Grafia*, problemele discutate sunt cele ridicate de stabilirea valorii slovelor, întrucât sunt semnalate semne care pun probleme în ceea ce privește corespondența dintre sunet și slovă, altele au mai multe valori fonetice, iar mai multe slove au aceeași valoare. Sunt tratate apoi probleme de fonetică istorică a limbii române și se concluzionează că *Istoriia țărâi Rumânești* din ms. 3343 reflectă particularități fonetice specifice variantei sudice a limbii române literare de la începutul secolului al XVIII-lea. Unele dintre acestea „pot fi considerate grafii tradiționale, iar altele s-ar putea datora intervenției copistului”: *a posttonic* etimologic este conservat în *dascali*, ă neaccentuat este păstrat nealterat într-un cuvânt ca *bărbăție*, toate formele verbului *a lepăda* prezintă vocala *e* etimologică.

La nivel morfologic se observă că substantivul prezintă trăsături similare cu cele întâlnite în epocile anterioare: forma de plural a substantivului *veac* este *veaci, rod* cu sensul „popr, neam” este folosit la neutru: *rod omenesc, roduri omenești*. Substantivul *mână* prezintă la plural forma cu *i* epentetic, conform variantei literare sudice. Pronumele personal *însu* apare numai în construcții prepoziționale: *într-însa, dintr-însele*. Cât privește clasa morfologică a verbului, studiul textului demonstrează că unele verbe se încadrează la alte conjugări față de limba actuală: *adaoge, a cure*, formele active de astăzi ale unor verbe sunt redată prin diateza reflexivă și invers.

De o atenție deosebită se bucură în economia textului, subcapitolele dedicate problemelor de lexic (prezentate și din perspectivă statistică) și sintaxă. Lucrarea de față este prima care se ocupă în mod amănunțit de aceste aspecte ale cronicii.

Lexicul cronicii înregistrează un număr de „4172 de cuvinte, cu un număr total de 26573 de apariții”. Autoarea pune la dispoziția cititorului un tabel cu cei mai importanți indicatori statistici ai lexicului. Cuvintele din cronică dispărute din limba actuală sau mai puțin cunoscute sunt analizate din perspectivă etimologică: cuvinte latine (*căscăund, cășlegi, cure*), slave (*aspidă, basnă, hulă, osebi*), maghiare (*amistui, coștei*), alte origini (*hatman, hrisov, parimie*). Autoarea detectează în cuprinsul cronicii și *formații lexicale create pe teren românesc* (*băsnuitor, crudătate, cehlui*), *cuvinte cu sensuri diferite de cele din limba actuală* (*cale, carte, cetate, muta, răpi*) etc.

Pentru că stolnicul Cantacuzino a fost de-a lungul timpului apreciat ca fiind „un scriitor de mare erudiție” care prin cronică sa istorică a introdus un mare număr de neologisme în limba literară a epocii, un loc important este acordat de către Otilia Dragomir, studiului lexicului neologic, într-un subcapitol separat în care se oferă o listă a celor mai importante împrumuturi culte, însoțite de un studiu referitor la adaptarea lor semantică. Dintre împrumuturile culte amintim numai câteva care s-au impus: *asiatic, calivin, atlas, catolic, cronică, decadă, epigramă, etnic, etimologie, filosofgalic, got, gotic, hun, istoric, italian, latin, longobardi, monarhie, ortodoxie, ovreu, poet, politic* etc.

Pentru a-l „scăpa” pe stolnicul muntean de la categorisirea limbii sale, din diferite tratate de istoria limbii române literare ca „atipică” pentru acea perioadă, autoarea purcede la analiza nivelului sintactic al cronicii. Suflul de noutate care străbate întreaga lucrare (avem în vedere folosirea calculatorului în elucidarea problemelor de limbă veche) se observă și în acest subcapitol în care elementele de sintaxă a propoziției și a frazei sunt analizate din perspective moderne: sunt prezentate trăsăturile *grupului verbal*, caracterizat de plasarea predicatului la sfârșitul propoziției/frazei, după model latin, ale *grupului nominal* în care, la fel ca în latină se observă tendința generală a determinantului de a precede determinatul.

Lucrarea se remarcă și prin faptul că studiul lingvistic este urmat de textul propriu-zis al cronicii, transliterat cu caractere latine, accesibil cititorului modern, pentru care slovele chirilice nu mai sunt atât de la îndemână, dar și în facsimile care aduc un plus de savoare

medievală și îl fac pe cititor să se simtă mai apropiată o perioadă zbuciumată din istoria românilor. Glosarul și indicele de cuvinte de la finalul lucrării desăvârșesc munca autoarei și o fac completă.

O simplă lectură a *Cuvântului-înainte*, învăluit în aerul de mister medieval, inspiră cititorului dorința de a parcurge în întregime conținutul cărții pentru a afla în final cum este legiferată, prin argumente filologice, lingvistice și statistice paternitatea operei.

Otilia Dragomir „șterge colbul de pe cronicile bătrâne” și reușește să înfăptuiască un act de „justiție” redându-i stolnicului Constantin Cantacuzino ceea ce i-a aparținut întotdeauna: *Istoria Țării Românești*.

Luminița Drugă

Facultatea de Litere, Universitatea din Bacău
România

C. POPESCU CADEM, Titu Maiorescu în fața instanței documentelor, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2004, 326 p.

Absolvent al secției clasice, specializat în predarea limbii și literaturii latine și a limbii și literaturii române, C. Popescu Cadem, autorul acestei lucrări monografice deosebit de interesante a fost până în anul 1995 profesor la Liceul Mihai Viteazul din București. Valorificând sevele și culorile documentelor epocii, prezenta lucrare reprezintă o continuare a preocupărilor autorului reprezentate de trei articole apărute în revista „*Manuscriptum*” și anume: *Titu Maiorescu, precizări în marginea biografiei*, în nr. 1/1977, p. 158-167; *Titu Maiorescu, acuzat și acuzator într-un proces universitar*, în nr. 3/1980, p. 146-152; *Dosar Titu Maiorescu, rector al Universității din București*, în nr. 3/1981, p. 123-130. Pe baza unor documente juridice și administrative păstrate în arhivele municipiilor București și Craiova, precum și în arhiva din județul Ilfov, confruntându-l pe Titu Maiorescu cu mărturiile din *Jurnalul și Epistolarul* său, autorul amendează inexactitățile de informație, datările eronate, perpetuate în istoria literară și transformate în adevărate clișee. C. Popescu Cadem a confruntat aceste date cu cele publicate de Elena Piru în „*Material documentar*” în revista „*Studii și cercetări de istorie literară și folclor*”, nr. 3, 1960, p. 534-538.

Urmărind „consonanțele și disonanțele, congruențele și disjunțiile” care apar uneori în documentările arhivistice, lucrarea completează într-un consistent „exercițiu de memorialistică și de istorie literară” informațiile cu privire la biografia maioresciană (vezi în mod special cele două ediții ale monografiei *Viața lui Titu Maiorescu* de Zigu Ornea apărută în 1986-1987 și 1997) punctând corectitudinea cu care uneori se face citarea surselor de către nume consacrate.

Structurată ingenios, cu un stil vioi și dens, cu substanță documentară ce atestă preocupările de peste un sfert de veac ale autorului, lucrarea – un fel de puzzle al momentului critic prezent și de critică a criticii despre Titu Maiorescu – urmărește prezentarea corectitudinii datelor într-un cadru propice receptării, într-un moment în care se însumează tot ceea ce se cunoaște despre mentorul *Junimii*: *Titu Maiorescu între biografie și autobiografie, Familia, Părinții, Titu Maiorescu și iubirea, Junimea-societate francmasonică, T. Maiorescu și M. Eminescu, Constituirea Junimii: Titu Maiorescu francmason, Titu Maiorescu și femeile, Emilia, Clara Kremnitz, Mite Kremnitz, Cleopatra Lecca, Ana Rosetti, Olga Neumann, Finalul*.

Volumul include și imagini de arhivă (unele puțin cunoscute de marele public): Ioan Maiorescu (după copia portretului făcut în 1846 la Craiova de C. Lecca), Maria Maiorescu (după portretul făcut în 1846 la Craiova de C. Lecca), Emilia Humpel, sora lui Titu Maiorescu, Clara Maiorescu în 1865, Titu Maiorescu în 1862 și 1867, Livia Maiorescu în 1879, Mite Kremnitz în 1905, Cleopatra Poenaru Lecca adolescentă (pictată de tatăl său, Constantin Lecca), Ana Rosetti în 1876-1878 și Ana Maiorescu la un bal costumat din februarie 1889.

Noutatea evocărilor în fața „instanței documentelor” vine din talentul scriitoricesc și pasiunea autorului pentru subiectul abordat, precum și din capacitatea de sinteză a informațiilor despre mentorul *Junimii* pe care C. Popescu Cadem le structurează clar, le compară și le clarifică, convins fiind că înainte de toate actul critic este fructul prețios al scrisului care dăinuie.

Luiza Marinescu
Universitatea „Spiru Haret”, București
România

Luminița FASSEL, *Das Deutsche Schulwesen in Bessarabien (1812-1940)*, Veröffentlichungen des Südostdeutschen Kulturwerks, Reihe B: Wissenschaftliche Arbeiten, Band 75, Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, München, 248 p., 30 ill.+1 h.

Migrațiile în Europa în secolele trecute, până la jumătatea secolului al XIX-lea, au avut loc mai ales dinspre vest spre est. O istorie completă a acestor mișcări de populație, cu tot ce au antrenat ele pentru zonele în care au avut loc colonizările, ar fi mai mult decât necesară. Întreaga Europă a fost fertilizată de asemenea contacte directe interumane, cu schimburi de experiență și informații, de stiluri și, nu în ultimul rând, de rezultate antropogenetice prin căsătoriile mixte care au existat pretutindeni. A fost un fel de înglobare tacită într-o „uniune europeană fără frontiere”, prin grupuri compacte, dar și prin familii sau persoane care își mutau domiciliul din vest în țările din estul și sud-estul Europei.

Pentru că schimburile au avut loc la toate nivelele sociale și între toate categoriile profesionale, în cadrul aceluiași grup etnic, ca și între comunitățile alogene, ele nu pot fi tratate „în bloc”. Particularitățile zonale și-au pus amprenta atât prin ceea ce a însemnat „substratul” local, de care aceste enclave, oricât ar fi intenționat, nu s-au putut delimita și l-au receptat și în propria cultură, cât și prin contactele transfrontaliere pe care le aveau, pe culoarele de cultură menținute cu zonele de baștină, de unde proveneau. În succesiunea generațiilor s-au înmulțit aceste armonizări (altfel spus, alinieri) la progresul Occidentului, ceea ce determina, de altfel, ca grupurile de diaspora să devină, de multe ori și în multe privințe, nuclee etalon.

De aceea, cu deosebire în ultimele decenii, cercetătorii s-au preocupat și de sistemul educațional al enclavelor lingvistice de limbă germană din spațiul românesc care au fost, și din acest punct de vedere, dintre cele mai deschise spre Europa. Am folosit sintagma „de limbă germană” pentru că, în acest prototip s-au încadrat și etnicii din Austria, cât și coloniști din Elveția¹. Etnici de limbă germană din Austria s-au așezat nu numai în Bucovina și Banat², ci și în alte zone ale țărilor române, și nu numai în perioada în care aceste provincii s-au aflat incluse în Imperiul Austriac, ci până la al doilea război mondial.

În monografia *Die deutsche Schulwesen in Bessarabien 1812-1940*, profesoara universitară Luminița Fassel de la Tübingen, licențiată a Universității „Alexandru Ioan Cuza” și fosta noastră colegă de la Iași, analizează modul în care populația germană colonizată în estul Europei, în provincia românească Basarabia (numită astfel oficial din 1812), și-a apărât identitatea prin școală și instrucție. Ea a avut în vedere întreaga perioadă în care populația germană s-a aflat dizlocată în ținuturi îndepărtate de patria de origine. Momentul terminus este anul 1940 pentru că, în urma unor înțelegeri germano-ruse consecutive Pactului Ribentrop-

¹ Cf. Heidi Gander-Wolf, în teza de doctorat *Chabag. Schweizer Kolonie am Schwarzen Meer*, Lausanne, Multi-Office, 1974. În această localitate colonizată cu vorbitori de limbă franceză au trăit apoi și familii de germani, vezi în special capitolul despre Școală (*Schule*), p. 157-171.

² Vasile Docea, *Profesori germani în Iașii primei jumătăți a secolului al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie ‘A.D. Xenopol’”, XXXIV, 1997, p. 159-184.

Molotov, după invazia sovietică în Basarabia la 28 iunie 1940 populația germană a fost mutată în granițele Reichului.

Colonizările din vest în est de către Imperiul Rus de la mijlocul sec. al XVIII-lea capătă amploare în primele decenii ale sec. al XIX-lea când, pe măsură ce își extindea prin cuceriri și acaparări hotarele, țarismul a avut interese nu numai economice ci și strategice să-și populeze zonele sale periferice cu locuitori care să constituie un „tampon” față de vecini și, nu în ultimul rând, considerăm noi, să împetrițeze cât mai mult aria compactă locuită de români. Colonizarea țaristă a fost de mare anvergură în teritoriul de la nordul Mării Negre, între Prut și Caucaz³, la care s-au adăugat mutările de populație din interior, ca obiectiv permanent al politicii de deznaționalizare și unificare etnică.

În sudul Basarabiei colonizarea cu populație germană, dar și cu alte etnii, a început în 1812, imediat după anexarea samavolnică de către ruși a teritoriului din stânga Prutului. În anul 1842 au fost înregistrați în Basarabia 24.159 coloniști germani, în mare majoritate creștini evanghelicici luterani (Evangelisch lutherische Kirche)⁴, pietiști. Aspectul confesional este relevant, pentru că școlile coloniștilor germani au fost dependente de biserică: „die Schule der deutschen Siedler war von Beginn an eine Kirchenschule oder eine Kirchen-Gemeinde-Schule.”

Luminița Fassel a întreprins, pentru prima dată, o cercetare istorică și socio-culturală a comunităților, dar și comparativ-istorică, pentru a cunoaște diferitele aspecte ale învățământului în limba germană. Autoarea a motivat abordarea pentru că populația germană se afla într-o zonă multietnică iar metodologia comparativă a fost necesară pentru că: „Die Vielvölkerstruktur des gebietes sowie die gruppenübergreifenden Beziehungen sind bislang nur unzulänglich untersucht worden. Man hat sich damit begnügt, die Geschichte der einzelnen Gruppen jeweils isoliert darzustellen” (p. 7).

Pentru a avea o privire de ansamblu, autoarea a cercetat, în mod exhaustiv, toate periodicelor germane care conțin articole referitoare la germanii din Basarabia. Autoarea a folosit documente și informații foarte diverse din arhive aflate în mai multe țări. În felul acesta s-a putut configura imaginea receptării în epocă a problemelor educaționale ale comunității germane din Basarabia, cu deosebire a relațiilor locuitorilor din diferite localități, cât și a relațiilor cu celelalte etnii. De asemenea, cele 295 de titluri în bibliografia consultată recomandă pe autoare drept o specialistă de mare anvergură, în general, a istoriei germanilor din Basarabia.

În capitolul I, *Historische, gesellschaftliche und kulturelle Prämissen des deutschen Schulwesens in Bessarabien* Luminița Fassel a cercetat informațiile despre întreaga regiune și s-a oprit cu precădere la cele 28 de localități pentru care a găsit atestări de învățământ în limba germană în secolul al XIX-lea: Alt-Arzis, Alt-Posttal, Benkenddorf, Beresina, Borodino, Brienne, Eigenheim, Friedental, Gnadental, Hoffnungstal, Josefsdorf, Katzbach, Klöstitz, Krasna, Kulm, Leipzig, Lichtental, Neu-Elft, Neu-Posttal, Paris, Plotzk, Sarata, Scabolat, Seimeny, Sofiental, Tarutino, Teplitz, Wittenberg (Malojaroslawetz I) (p. 69-75). Și în colonia elvețiană (Chabag) Schaba, situată la 10 kilometri sud de Ackermann, din același areal, s-au așezat, în perioada 1831-1845, 35 de familii germane⁵ și au avut și ei profesori și învățământ general în limba germană și franceză, așa cum precizează Luminița Fassel (p. 65-66, cf. și p. 89).

Abordarea comparativă s-a făcut atât în perspectivă spațială cât și temporală. Comparația cu rezolvările educaționale din alte sisteme de învățământ, deși nu se bazează pe o programă de învățământ unitară, a avut în vedere tradiția din școlile frecventate de cei care apoi

³ Cf. Detlef Brandes, *Von den Zaren adoptiert. Die deutschen Kolonisten und die Balkansiedler in Neussland und Bessarabien 1751-1914*, R. Oldenbourg Verlag, München, 1993, 549 p. Cf. recenzia lui V. Docea, în „Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”, XXXIII, 1996, p. 382-383.

⁴ Flavius Solomon, *Identitate etnică și minorități în Republica Moldova. O bibliografie*, Fundația Academică „A.D. Xenopol”, Iași, 2001, p. 155-156.

⁵ Cf. Heidi Gander-Wolf, în teza de doctorat *Chabag. Schweizer Kolonie am Schwarzen Meer*, citată *supra*, n.1, în special capitolul despre Școală (*Schule*), p. 157 – 171.

au devenit profesori. Materia predată depindea de cunoștințele profesorilor și gradarea cunoștințelor era determinată de cerințele locului. Pentru denumirea școlilor în Regulamentele școlare începând din 1836 a fost folosit termenul „Volksschule” adică „Schule des Volkes”. Reformarea principiilor lui Pestalozzi care avusese loc în Württemberg și-a găsit aplicarea și în școlile din coloniile din Basarabia.

Până în 1871 germanii au scăpat de rusificarea prin școală datorită diferențelor profesionale, pentru că pietismul a reprezentat și o formă de opoziție la imixtiunea statului în procesul de educație⁶. Autonomia școlii față de conducerea țaristă a fost cea care a asigurat ca un procentaj de 83% bărbați și 81% femei să știe să citească și să scrie în limba germană.

În perspectivă comparată, pentru populația românească din Basarabia, în aceeași perioadă situația școlilor era cu totul defavorabilă, deoarece fiind de aceeași religie cu rușii, au fost încă din primii ani de dominație rusă supuși unui regim de distrugere a identității prin interzicerea folosirii limbii române în școli. Limba română a fost predată „ca limbă străină”, iar toate celelalte materii, erau predate în limba rusă. La această situație discriminatorie coloniile germane au fost supuse abia din 1871.

Capitolul al II-lea și al III-lea se ocupă de perioada 1871-1917: *Die russische Verwaltung und das Bildungswesen in Bessarabien zur Zeit der russischen Verwaltung*. Până în 1871 școlile germane au avut regim de autonomie: „Alle Fragen der Schulverwaltung gehören in den Zuständigkeitsbereich des Lehrers und des Pastors, der seinerseits Lehrverpflichtungen zu übernehmen hatte”. Din ianuarie 1871 au fost introduse și aici materiile: limba rusă, istoria și geografia Rusiei (predate în limba rusă), dar au continuat să fie predate în germană, atât limba germană și religia, cât și istoria universală și geografia, aritmetica, caligrafia, muzica. Tabele ilustrative cu orarul materiilor predate la primele trei clase primare evidențiază faptul că zilnic cele mai multe ore erau predate în rusă, din 29 de ore, 18 erau în limba oficială a statului (cf. p. 86-87). Urmarea a fost pătrunderea în limba germană vorbită în Basarabia a unui număr însemnat de cuvinte de origine rusă, care s-au perpetuat în vorbirea celor plecați din acele locuri în 1940. Numărul de ore în limba rusă le depășeau pe cele în germană (p. 98-100). Războiul ruso-german a determinat din partea autorităților țariste „Die antideutschen Diskriminierungen wurde Methoden angewandt, die später in der Sowietunion zur alltäglichen Praxis im Umgang mit Minderheiten gehörten”, printre care „Einzeldeportationen oder Familienzwangsumsiedlungen, wobei die einzelnen Familienmitglieder voneinander getrennt wurden; Einzel- und Massenhinrichtungen” (p. 100-101). Din iunie 1915 guvernul țarist a închis toate școlile germane. La Congresele din anul 1917, care au pregătit unirea Basarabiei cu România, au fost avute în vedere și statutul coloniilor, însă „statutul limbii materne, i.e. germana în școală, în viitor, n-a fost precizat (unklar blieb)” (p. 193). În actele Unirii de la 27 martie 1918, la punctul 7 se menționează „respectarea drepturilor minorităților din Basarabia”. Coloniile germane au întâmpinat cu bunăvoință noua administrație românească.

Învățământul în limba germană din Basarabia în perioada 1918-1940 (capitolele V și VI) este analizat într-o dublă perspectivă, fiind comparat raportul între predarea obiectelor de studiu în limba germană și predarea, paralelă, în limba română, dar fiind prezentată și situația învățământului în limba germană în această perioadă, comparativ cu perioada țaristă. În anii de după război a avut loc în societatea românească o reformă generală a învățământului. S-a urmărit reorganizarea și unificarea tuturor formelor de învățământ. Toate cadrele didactice erau salarizate de stat. A avut loc și reforma învățământului particular. Iar prin Legea din iulie 1924, articolul 7, s-a stipulat că în toate școlile de stat predarea se face în limba română (p. 123). Dar în anul următor același ministru, C. Angelescu, a emis o Ordonanță relativă la limba de predare din școlile private (decembrie 1925, cap. VII, art. 34-39). Autoarea se oprește cu atenție asupra legiferărilor: „Artikel 35 halt das Recht auf Unterricht in der Muttersprache unmissverständlich

⁶ Cf. *Deutsche Sprache und Literatur aus Südosteuropa. Archivierung und Dokumentation*. Hrsg. von Anton Schwob und Horst Fassel, München, 1996, p. 218-235.

fest: Die Unterrichtssprache in den Privatschulen, die von Sculern besucht werden, deren Mutersprache eine andere als die Staatsprache ist, wird von den Trägern der Schule festgelegt” (p. 132). Iar în 1926 tot C. Angelescu adnotează: Ordonanța: “in allen konfessionellen Minderheitenschulen, in alle Bezirken, wo in einer Fremdsprache unterrichtet wird, das Rumänische gar nicht berücksichtigt wird, wo es aber unterrichtet wird, geschieht dies in einer Art und Weise, dass die Absolventen nicht in der Lage sind, sich in Wörter und Schrift des Rumänischen zu bedienen” (p. 133).

Autoarea pune față în față reformele din domeniul învățământului a două categorii de guvernanți: ai fostului imperiu țarist și ai României. Spre deosebire de numărul de ore predate în limba rusă care erau 19 (din totalul de 25), după 1918 orele de predare în limba română se redusese numai la 6 sau chiar la 3 ore pe săptămână (*Klasse Wochenstudien*) (p. 134-135) Așa după cum afirma și un istoric avizat al problemei, Otto Matt, citat de Luminița Fassel: „Einene er bei seinene Stundenplan besitzen wir nicht, jeder Lehrer fertig sich seinene nach eigenem Gutdunken an”. De altfel, numărul de ore de studiu consacrat diferitelor materii din programele germane sau cele române erau similare în programa de învățământ (p. 150-151).

Luminița Fassel realizează o expunerea obiectivă a problemelor interetnice și le analizează cu obiectivitate. De aceea vom reproduce concluziile sale: “Diese (Otto Matts, n.n.) Äusserung zeigt, wie versucht wurde, die schulische Autonomie zu verteidigen, an welche die deutschen Siedler in Bessarabien seit Jahrzehnten gewohnt waren. Die Selbstverwaltung auf sozialem und kulturellem Gebiet unterschied die Bessarabiendeutschen von allen anderen ethnischen Gruppen. Das galt bis zu ihrer Ansiedlung im Jahre 1940” (p. 135).

Relațiile și contactele interetnice, cu deosebire în Basarabia, au devenit mult mai complexe în perioada interbelică. Autoarea realizează o analiză foarte atentă a noilor probleme care au determinat apariția „Ein umstrittener Begriff: die Rumänisierung der deutschen Schulen in Bessarabien (Capitolul VI, p. 159-186). Von der Rumänisierung waren die nichtrumänischen ethnischen Gruppen betroffen, die vor 1918 in Ländern genebt hatten, deren Staatssprache nicht Rumänisch gewesen war. Seit diese Gruppen im Königreich Rumänien lebten, mussten sie die neue Staatsspreche erlernen”. Dar în Basarabia a fost necesară și „românizarea” sau „naționalizarea” (sunt cei doi termeni care au fost folosiți în epocă) prin școală a populației românești care fusese împiedică mai bine de o sută de ani să aibă acces la învățământul în limba maternă. De aceea numărul școlilor în limba română a fost înmulțit (p. 160). Luminița Fassel se ocupă și de „sprachliche Loyalität”, problema folosirii limbii materne în contextul menținerii identității etnice, care conferă adevărata dimensiune istoriei micilor enclave lingvistice).

Monografia reputei profesoare Luminița Fassel reprezintă o realizare demnă de mileniul al treilea. Informația exhaustivă despre tema *Das Schulwesen in Bessarabien 1812-1940* a fost analizată cu o metodologie științifică complexă, care face transparente toate aspectele problematicii iar concluziile sale dezvăluie noi adevăruri, în drumul spre adevăr. Este o lucrare necesară să fie tradusă și tipărită cât mai repede în limba română.

Zamfira Mihail
Universitatea „Spiru Haret”, București
România